

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Sayı: 66, Bahar 2020, s.241-279

Makalenin geliş ve kabul tarihleri: 07.01.2020 - 16.04.2020 (Araştırma Makalesi)

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE KARABORSA

Erdal KORKMAZ*

ÖZ

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı sırasında askerî, sosyal ve ekonomik birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda, bir yandan ülkenin uzak cephelerinde mücadele ederken, diğer yandan sosyal ve ekonomik krizlerle baş etmeye çalışmıştır. Bu sırada ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşullar temel tüketim maddelerinde yüksek fiyat artışlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Savaş ekonomisinin getirdiği koşullar ile iâşe problemleri, bu süreçten yararlanmak isteyen kişi ve grupların karaborsacılık yapmasına neden olmuştur.

Savaş yıllarında gıda maddelerine olan talebin artması, üretimin düşmesi ve ulaşım yollarının kapanması sonucu ithalatın durmasıyla karaborsa yaygınlaşmıştır. Karaborsa, arz ve talep dengesinin olumsuz bir yansıması olarak depoculuk, istifçilik, vurgunculuk ve spekülasyon yapmak suretiyle toplumsal yaşamda yer bulmuştur. Osmanlı Hükümeti karaborsa sonucu oluşan hiper enflasyonu aşmak, iâşe problemini çözmek amacıyla bazı tedbirler almasına rağmen başarılı olamamıştır. Neticede savaş yılları boyunca ülkenin sosyal ve ekonomik yaşamında karaborsa etkili olmuştur.

Bu çalışmada Birinci Dünya Savaşı yıllarında savaş ekonomisi ile ortaya çıkan karaborsa ve sonuçlarına, arşiv belgeleri çerçevesinde yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Ekonomi, Enflasyon, İâşe, Karaborsa.

* Tarih Uzmanı, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Şube Müdürlüğü; Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi, erdalkorkmaz.01@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0003-3260-9403>).

BLACK MARKET IN THE OTTOMAN STATE DURING THE WORLD WAR I

ABSTRACT

Ottoman State faced a lot of military, social and economic problems during World War I. According to this, struggle in further frontiers and social and economic crisis was handled at the same time. By the time, due to the abnormal conditions, the cost of main food items was increased significantly. Allowance problems brought up by existing war economy and some people or groups benefit from that by black marketing.

The need for food increased during the war, production interrupted and transportation routes were cancelled, all of these mentioned caused importing to be ceased and black markets spread all over the country. As an adverse result of black market, hoarders, opportunists and speculators appeared in the social lifestyle. Although, Ottoman State took some measures to overcome hyperinflation and solve accommodation problems, it was not succeeded. As a result black market was effective in social and economic life during the war times.

In this study, black market, which was emerged by the war economy during World War I, and its result is mentioned with archive documents.

Keywords: Allowance, Black Market, Economy, Inflation, World War I.

Giriş

Ekonomik istikrarsızlık ile arz ve talep dengesinin olumsuz bir yansıması olan karaborsa, piyasada olmayan malın gizlice yüksek fiyatla alınıp satılması olarak tanımlanmıştır.¹ Ayrıca, darlığı kamuya zarar verecek tüketim mallarının kıtlık yaratmak amacıyla ya da fiyat artışı beklentisiyle piyasadan çekilmesi olarak da ifade edilmiştir.²

Karaborsa, Osmanlı tarihinde ihtikâr olarak nitelendirilmiştir. Bu kavram, istifçilik, vurgunculuk ve tekelcilik kapsamına giren tüm uygulamaların tamamını ifade etmek için kullanılmıştır. Hatta piyasada bir mal üzerinden elde edilen herhangi bir haksız kazanç şekli, ihtikâr olarak adlandırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin geleneksel ekonomik anlayışında ülke genelinde piyasaların ihtiyaç duyduğu mal ile hizmetlerin bol, ucuz ve kaliteli bir şekilde bulundurulması amaç edinilmiştir. Bu kapsamda her

¹ **Türk Dil Sözlüğü**, Dil Derneği Yayınları, Ertem Basım Yayın, İkinci Baskı, Ankara, 2005, s.1051.

² Cengiz Kallek, "İhtikâr Maddesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 21. Cilt, İstanbul, s.560.

dönemde piyasayı düzenleyen, fiyat istikrarını koruyan, arz talep dengesini korumak için mücadele eden bir anlayış ön planda olmuştur.³ Bu anlayışın bir yansıması olarak narh⁴ Osmanlı Devletinin son dönemine kadar ekonomik bir kontrol aracı olarak kullanılmıştır. Böylece piyasa fiyatlarını belirleyerek, arz ve talep dengesini sağlamak hedeflenmiştir.⁵ Osmanlı Devleti'nde bir mal veya hizmetin fiyatının narh yolu ile belirlenmesi, karaborsa için gereken koşulların oluşumunu engellemiştir.

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ortalarına kadar piyasalarda yer alan her üründe, özellikle temel ihtiyaç maddelerinde narh uygulaması cari iken, takip eden yıllarda fiyatların piyasa koşullarında arz ve talebe göre belirlenmesi ilke olarak benimsenmiştir. Ancak, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi koşullar, bu durumdan fayda sağlamak isteyen kişi ve grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum istifçilik, depoculuk, tekelcilik vb. yapılmak suretiyle temel tüketim maddelerinin yüksek fiyatlarla piyasaya sürülmesine, dolayısıyla karaborsa ile zenginleşmeye çalışan kitlelerin doğmasına etki etmiştir.⁶

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbine İttifak Grubu içerisinde girerken, savaşın getirdiği ulusal ve uluslararası koşullardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Özellikle harbin başlaması ile birlikte ithalat zorlaşırken, ihracat da durma noktasına gelmiş ve ülkede savaş ekonomisi uygulanmaya başlamıştır. Bu kapsamda ordunun ihtiyaçlarının karşılanması, yeni askerî araç gereç temini ve askerlerin yaşesininin sağlanması önemli problemler olarak ön plana çıkmıştır. Bu problemleri aşmak için “harp vergisi” gibi ekonomik tedbirler alınırken, diğer taraftan çıkarılan “tekâlifî harbiye” gibi kanunlarla halka yeni bazı yükümlülükler getirilmiştir. Bu durum uzun zamandan beri ekonomik sıkıntı içerisinde bulunan halkın vaziyetinin daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Ayrıca, bu dönemde alınan tedbirlerle üretim

³ Muharrem Öztel, “Tanzimat Devri ve Sonrasında Osmanlı Piyasalarında İhtikâr Sorunu”, **History Studies International Journal Of History**, Volume 5, Issue 2, A Tribute to Prof.Dr. Halil İnalçık p. 303-325, March, 2013, s.303.

⁴ Narh: Türkçede narh olarak söylenen kelimenin aslı Farsça “kıymet, fiyat” anlamındaki nırh'tır. Arapça'da piyasa rayicine “si'r”, fiyat takdirine ve tahdidine ise “tes'ir” denir. Temel ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına, onları oluşturan etkenlere dokunulmadan, açık kamu yararı gereği doğrudan müdahale edilerek belirli sınırları aşmasının önlenmesi maksadıyla resmi tavan fiyat belirlenmesi narh denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, “Narh Konusuna Yeniden Bakış”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 7, Nisan 2006, s.257-276.

⁵ Mehtap Özdeğer, “Osmanlı İmparatorluğunda Tüketici Haklarının Korunması”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c.IV, Sayı: 2, Haziran 2001, s.61

⁶ Ahmet Tabakoğlu, **İktisat Tarihi Toplu Makaleler I**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s.129.

arttırılması gerekirken, tarımsal işgücünün askere alınması iâşe sorununu arttırmıştır. Bu yüzden Osmanlı şehirlerinin ve özellikle başkent İstanbul'un iâşesinin karşılanması zorlaşmıştır.

Savaş içerisinde oluşturulan birçok kurum ve kuruluş ile iâşe sorununun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak bir taraftan askeri harcamalar, diğer taraftan harp vergisi gibi uygulamalar ve en önemlisi zaten bozuk olan ekonomik yapı, karaborsanın artışına yol açmıştır. İâşe sorununun aşılabilmesi, arz-talep dengesinin bozulmasına ve fiyat artışlarına neden olmuştur. Bu süreç, savaş koşullarından ve ülkenin içinde bulunduğu durumdan yararlanmak isteyen bazı kişi ve grupların türemesine etki etmiştir. Osmanlı Hükümeti, ilgili sorunları aşmak, karaborsacılığın önüne geçmek için "İhtikârın Men-i Hakkında" kanun çıkarmış, ancak tam anlamıyla başarılı olamamıştır.

Bu çalışmada, Birinci Dünya Harbi yıllarındaki karaborsa ile bu durumun oluşumuna dair etkenlere ve Osmanlı Hükümetinin aldığı tedbirlere arşiv belgeleri çerçevesinde yer verilecektir.

1. Birinci Dünya Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Ekonomik Durumu

XIX. yüzyılda dünyayı Fransız İhtilali ile Endüstri Devrimi şekillendirmiştir. Fransız İhtilali, milliyetçilik fikrinin, Endüstri Devrimi ise ucuz ve kaliteli üretimin doğmasına etki etmiştir. Sonuçta Osmanlı Devleti bu iki büyük devrimden, milliyetçi isyanlarla karşı karşıya kalarak ve sanayileşme atılımını gerçekleştiremeyerek olumsuz etkilenmiştir. Dünyadaki bu değişim, Osmanlı siyasi, sosyal ve ekonomik yapısının doğrudan veya dolaylı iflasına neden olmuştur. Bu süreçte yaşanan siyasi gelişmeler, ekonomik istikrarsızlık ve savaş gibi birçok etken ihtikâr konusunun gündeme gelmesine etki etmiştir.

Osmanlı Devleti 1830'lu yıllara kadar korumacı ekonomik yapısının etkisiyle iç piyasada yabancı tüccarın etkin olmasını engellemek amacıyla yed-i vahid⁷ (tekel) uygulaması ile bazı malların üretim ve dağıtımını kendi eliyle yürütmüştür. Böylece yabancı tüccarın iç piyasaya girmesini engellemiştir. Ancak bu süreç, Osmanlı Devletinin yaşadığı sorunların

⁷ Yed-i Vahid: Osmanlı'da bir malın ve ürünün üzerine tekel uygulanmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Cihan Özgün, "Osmanlı Ekonomi Politikasına Kısa Bir Bakış (XVIII- XIX. Yüzyıllar)", *Tarih Okulu Dergisi*, Sonbahar 2008, Sayı: 1, s.5-17.

etkisiyle İngiltere'nin desteğini sağlamak adına yaptığı 1838 Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi ile değişime uğramıştır.⁸

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanması ile ortaya çıkan Mısır Meselesi'nde İngiltere'nin desteğini sağlamak isteyen Osmanlı Devleti, 16 Ağustos 1838 tarihinde Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'ni yapmıştır. Bu sözleşme ile Osmanlı ülkesi sınırları içerisinde İngiliz tüccarların serbestçe ticaret yapmasına olanak sağlanmıştır.⁹ Sözleşme kapsamında;

- a. Fiyat artışlarını kontrol edebilmek için tekel (yed-i vahid) altında tutulan mallardan bazılarının, bu bağlamda işlenmiş ya da işlenmemiş tarım ürünlerinin ve sanayi mallarının, artık Hükümetin uygun gördüğü yabancı tacirlerce diledikleri gibi alıp satılabilmesi olanağı sağlanmış, böylece İngilizlerin ülke içinde ruhsatsız, serbestçe ticaret yapabilmesi imkânı doğmuştur.
- b. İngiliz vatandaşlarına, hububat, pamuk, ipek, yün ve bakır gibi ihracı yasak veya izne tabi Osmanlı ürünlerini serbestçe ihraç etme hakkı tanınmıştır.
- c. Osmanlı Devletinin kendi topraklarında uyguladığı iç gümrükler yabancılar için tamamen kaldırılmıştır. Ancak, yerli tüccar bu hükmün dışında tutulmuştur.
- ç. İngiliz tüccar, ithalat vergisi ödemekle yükümlü tutulmuş, diğer vergilerden muaf kılınmıştır. Böylece İngiliz vatandaşları, gümrük vergisinin yanı sıra bir de ticaret vergisi ödemek zorunda olan Osmanlı vatandaşlarından daha az vergi ödemek imkânına kavuşmuştur.
- d. Yerli tüccar, ihraç malları için daha önce ödediği % 3 vergi yerine % 12, ithal malları için % 5 ve transit mallar için % 3 oranında vergi öderken, yabancılar ihraç malları ve transit mallar için vergi ödemekten muaf tutulmuş, sadece % 5 ithal gümrüğü ödeme imkânına kavuşmuştur.¹⁰

Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti, iç piyasada yokluğu görüldüğünde yapağı, pamuk, ipek ve bakır gibi maddelerle, hububatın dışarıya satılmasını yasaklayabilme, dışarıya sattığı mallara yüksek gümrük koyabilme imkânını kaybetmiştir. Ayrıca, tekel altında

⁸ Hüseyin Şahin, "Türkiye Ekonomisi", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Bursa, 2007, s.2.

⁹ Gülten Kazgan, "Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi", **Bilimsel Sorunlar Dizisi**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999, s.31.

¹⁰ Hasan Sabır, "Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı", Gazi Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Anabilim Dalı, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 62, Temmuz-Eylül 2006, s.3.

bulundurulmuş kimi malların fiyatlarını belirleme ve nihayet Avrupa menşeli mallara da gümrük koyabilme hak ve imkânından kısmen veya tamamen yoksun kalmıştır. Böylece bu antlaşma ile Osmanlı Devletinin piyasa üzerindeki koruyucu ve kontrolcü yapısı ortadan kalmıştır. Yabancı tüccarın iç piyasaya girmesi ile bugünkü manada serbest piyasa ekonomisine benzer bir yapı oluşmuştur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde ilgili antlaşma, Osmanlı ekonomik yapısının bozulmasına ve karaborsa için uygun şartların oluşumuna etki etmiştir.

Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'nin benzeri antlaşmalar, daha sonra 1838 ile 1841 yılları arasında Fransa, Sardunya, İsveç, Norveç, Hollanda, Belçika, Prusya, Portekiz ve Danimarka gibi diğer Avrupalı devletlerle de yapılmış ve aynı imtiyazlar onlara da tanınmıştır. Neticede bu süreç, Osmanlı topraklarının Avrupalı devletlerin açık pazarı konumuna girmesine neden olmuştur. Yabancılar tarafından tanınan ticari imtiyazlar, korumacı bir ekonomik yapıya sahip Osmanlı ekonomisinin dışa bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. El emeğine dayalı bir üretim biçimine sahip Osmanlı üretim yapısı, sanayileşmiş ülkelerin makineli üretim yapısı ile rekabet gücüne sahip değildir. Bu yüzden Avrupalı ülkelerin Osmanlı ülkesine getirdikleri ucuz ve kaliteli ürünlerini piyasaya sokmaları ile yerli esnaf ve sanayici iflas etmiştir. Bu durum yaşanan savaşlar sebebiyle zaten zor durumda olan Osmanlı ekonomisinin kendi kendisini çevirme yetisinin kaybolmasına neden olmuştur.¹¹

1838 Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti ekonomik anlamda çöküşe doğru sürüklenmiştir. Bu sırada 1853-1856 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Rus yani Kırım Savaşı sırasında; savaş giderlerini karşılayabilmek, ülkede oluşan enflasyonist baskıyı kırmak, Galata Bankerlerinden alınan borçları hafifletmek, mali darlık ve krizi aşmak amacı ile Londra ve Paris'teki bazı kurum ve kuruluşlardan ilk kez dış borç alınmıştır.¹²

Bu dış borçlar yenilerini izlemiş ve yirmi yıl içerisinde on beşi bulmuştur. Alınan paralar yatırım için ya da üretimi artıracak yönde kullanılmamıştır. Bu yüzden toplam olarak alınan 127 milyon liraya karşın devletin faizlerle beraber 259 milyon lira ödemesi gerekmiştir. 1874 yılı bütçesinde beş milyon lira açık varken, ödenecek borç 14 milyon lira

¹¹ Hüseyin Pervez Pur, **Türkiye'nin Borç Prangası**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2006, s.150.

¹² Sait Açıba, **Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması**, Vadi Yayınları, Ankara, 2004, s. 54-55.; Mehmet Fatih Ekinci, **Türkiye'nin Mali İntiharı**, Barış Platin Ltd.Şti., Ankara, Haziran 2008, s.245; Erdoğan Öner, **Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare**, T.C. Maliye Bakanlığı APK Başkanlığı Yayını, Ankara, 2005, s.338.

olmuştur. Bu durum karşısında Mahmut Nedim Paşa Hükümeti, 6 Ekim 1875'teki Ramazan Kararnamesi ile beş yıl süreyle borçların ancak yarısını nakit para ile ödeyebileceğini, öteki yarısı için de yüzde beş faizli senet verebileceğini ilan etmek zorunda kalmıştır.¹³ Bu bir anlamda Osmanlı devletinin ekonomik iflasını ilan etmesi anlamına gelmiştir. Bu durum ülke şartlarında her türlü spekülâtif bir ortamın oluşumuna ve bundan yararlanmak isteyen kişi ve grupların türemesine yol açmıştır.

Osmanlı Devletinin bu açıklamasına karşın, borç veren, kredi açmış olan ülkeler alacaklarından vazgeçemedikleri için oldukça uzun görüşme ve pazarlıklardan sonra Padişah II. Abdülhamid'in de onayladığı, 20 Aralık 1881 tarihli bir Kararname ile borçlar düzenlenmiştir. "Muharrem Kararnamesi" denilen bu antlaşma ile Osmanlı borçlarının ödenmesini sağlayacak uluslararası bir örgüt oluşturulmuş ve kimi vergiler bu borçların ödenmesine ayrılmıştır. Söz konusu kararname ile o tarihte faizleri ile birlikte 252 milyonu aşan borç tutarı 106 milyona indirilmiştir. Ancak öte yandan devletin önemli gelir kalemleri olan tuz, tütün, damga, alkollü içkiler ve balık vergilerinin bir kesimi doğrudan doğruya bu borcun ödenmesine ayrılmıştır. Bu antlaşmayı yürütmek, söz konusu vergileri toplamak ve alacaklılara dağıtmak için de, merkezi İstanbul'da olan yeni bir örgüt kurulmuştur. Düyunu Umumiye İdaresi (Genel Borçlar Yönetimi) adı verilen bu örgütün yedi üyeden oluşan, üyelerinden yalnız birinin Osmanlı vatandaşı olduğu bir İdare Kurulu oluşturulmuştur.¹⁴

Düyunu Umumiye İdaresinin kurulması ile Osmanlı maliyesi alacaklı yabancı devletlerin denetimi altına girmiştir. Muharrem Kararnamesini izleyen yıllarda da Osmanlı yönetimi dış borçlanmayı sürdürmüştür.¹⁵ Ancak alınan borçlarla eski borçların faizi ödenmek suretiyle geçici bir rahatlık sağlanmış, bu durum yeni borçlanmaları beraberinde getirmiştir.¹⁶

Bu arada Balkan Savaşları sırasında Edirne'nin geri alınması için bütçede 100.000 lira olduğundan, Fransız Reji İdaresi'nden 1.600.000 lira

¹³ Kırkor Kömürcan, **Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi**, T.C. M.E.B. İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu, Yayın No: 32, İstanbul, 1948, s.1-50; Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.140-141.

¹⁴ Kömürcan, **a.g.e.**, s.53-58.

¹⁵ Ekinci, **a.g.e.**, s.358.

¹⁶ Necdet Aysal, "Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Ankara, 2013, s.7.

borç alınmak suretiyle askerî harekât yapılabildiği.¹⁷ Ülkenin şartları bu kadar kötü iken 1914 yılına kadar, Osmanlı Devleti tarafından toplam 41 istikraz (borçlanma) gerçekleştirilmiştir. Bu istikrazlar sonucunda toplam borç 104 milyon 212 bin Osmanlı lirası olarak belirmiştir.¹⁸ Böylece, Birinci Dünya Savaşı öncesinde yıllık dış borç ödemesi bütçe gelirlerinin % 40'ına ulaşmıştır.¹⁹

2. Birinci Dünya Harbi Öncesinde Osmanlı Ülkesinde Karaborsa

Birinci Dünya Harbi öncesindeki; ekonomik ortam, siyasi istikrarsızlık, kuraklık, kıtlık, Balkanlar'daki milliyetçi isyanlar ile Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının getirdiği olumsuz durum, ihtikâr sorununun oluşmasına neden olmuştur. Yapılan arşiv araştırmasında özellikle temel tüketim maddelerinin fahiş olarak fiyatlandırıldığı ya da istifçilik yapılmak suretiyle yüksek fiyatla satıldığı görülmüştür.

Osmanlı yazışmalarına karaborsa çeşitli şekillerde yansımış ve idari kovuşturmalara konu olmuştur. 1887 yılında Nevşehir'de çarşı ve pazar esnafının yüksek fiyatla mal satması, halk tarafından şikâyet konusu olmuştur. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti konunun araştırılmasını ve karaborsaya karşı tedbirler alınmasını emretmiştir.²⁰

1888 yılında da Kütahya'da bazı mal ve nüfuz sahiplerinin karaborsacılık yaptıkları şikâyet konusu olmuştur. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, zahire sahibi tüccarların yaptığı karaborsanın önüne geçmek için, ellerinde bulunan malların alınarak normal fiyatından satılması ve ilgili şahıslara ceza verilmesini istemiştir.²¹

1901 yılında ise İstanbul'da ticaretle uğraşan bazı kişilerin iş birliği yaparak, kasaplık hayvanların şehre zamanında girmesini engelleyip, etin fiyatını dokuz kuruşa kadar tırmandırdıkları görülmüştür.²² Bu süreçte sadece bir kısım kasaplık hayvan piyasaya arz edilmiş, bunlar da yüksek fiyatla satılmıştır. Bu gelişme üzerine dönemin Osmanlı Hükümeti, İstanbul halkının ihtiyacını gidermek ve karaborsanın önünü almak için piyasaya müdahale etmiştir. Bu kapsamda, piyasada oluşan mal darlığını ortadan

¹⁷ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.17.

¹⁸ Biltekin Özdemir, **Osmanlı Devleti Dış Borçları**, 2. Baskı, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s.128.

¹⁹ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s.171.

²⁰ BOA, DH.MKT., 1471, 110.

²¹ BOA, A.MKT., MHM., 496/51, 1305 B. 7.

²² BOA, BEO, 3272/245378, 1326, S.14.

kaldırmak ve fiyatları düşürebilmek için diğer bölgelerden kasaplık hayvan getirilmiş ve fiyatlar ancak bu yolla düşürülebilmiştir.²³

Temel tüketim maddelerinde etin yanında buğday, tuz, odun ve kömür ihtikâr konusu olmuştur. Ancak özellikle Osmanlı idaresi etin İstanbul piyasasına ulaştırılmasına azami hassasiyet göstermiştir. Bu yüzden et piyasası sürekli kontrol edilmiş ve düzenlenmiştir. Bunun yanında Osmanlı idaresi, piyasada üretici ve tüketicuyu sıkıntıya sokacak ihtikâr hareketlerini doğrudan doğruya yargıya taşımıştır. Örneğin Yanya'da kasaphanelerden başka yerde koyun kesimi ve satışı yasak olmasına rağmen, bu yasağı kaldırmak isteyen Hancılar Kethüdası Panayot ruhsat çıkarabilmek için Yanya Meclis-i Kebiri'nden bir ağaya 1.000 kuruş rüşvet vermek isteyince konu mahkemeye taşınmıştır. Yapılan yargılama sonucunda Panayot vermek istediği rüşvet miktarı kadar cezaya ve uzak vilayetlerden birinde iki yıl süreyle sürgün (nefy) cezasına çarptırılmıştır.²⁴

Dönem içerisinde ihtikâra konu olan odun ve kömür, fazla kazanç elde etmek isteyen kişiler için en önemli istismar konularından olmuştur. Bu bağlamda mevsimsel talep artışlarından yararlanmak isteyen kişilerin önceden biriktirdikleri odun ve kömürleri daha sonra zamanı geldiğinde ya da talebin yüksek olduğu dönemlerde piyasaya sürüp yüksek kazanç elde ettikleri görülmüştür. Konu ile ilgili olarak Osmanlı Dâhiliye Nezaretine çeşitli dönemlerde şikâyetler olmuştur. Örneğin, İstanbul'da çekisi ortalama 25 kuruş olması gereken odun, çeşitli yerlerde 30 ile 45 kuruş arasında fiyatlandırılarak satılmış ve karaborsacılık ile yüksek kazanç elde etme yoluna gidilmiştir.²⁵

7 Kasım 1908 tarihli belgede, mahsulün az olması sebebiyle zahire kıtlığı ve karaborsacıların zahire satın alarak depolamalarının ahaliyi zarurete düşürdüğünden bunun önlenmesini isteyen Sivas ahalisinin arzuhalinin tahkiki ve gerekenin yapılması Dâhiliye Nezareti tarafından bölgedeki Valilikten istenmiştir.²⁶

Bu ve bunlara benzer örnekler, karaborsanın birçok etkene bağlı olmakla birlikte Birinci Dünya Harbi öncesinde toplumsal yaşamda yer bulduğunu göstermiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşulların bu durumu ortaya çıkardığı yapılan araştırma ve inceleme ile görülmüştür. Karaborsa, savaş koşullarında yaşanan ekonomik durumun etkisiyle daha çabuk yer edinmiştir. Bu bağlamda Birinci Dünya Harbi

²³ BOA, DH.MKT., 2463/153, 1318 Za. 29.

²⁴ BOA, A. MKT. MVL, 93/93, 1274, Ca. 06.

²⁵ BOA, A. MKT. NZD, 165/17, 1272, M. 19.

²⁶ BOA, DH.MKT., 2649, 74.

içerisinde karaborsa, Osmanlı toplumsal yapısına yansiyacak ve dolaylı olarak önemli izler bırakacaktır.

3. Birinci Dünya Harbi'nin Başlaması ve Savaş Ekonomisine Geçiş

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Harbi öncesinde muhtemel bir savaş tehlikesine karşı savaş ekonomisine yönelik tedbirler almaya başlamıştır. Bu kapsamda, 13 Ağustos 1912 tarihinde Balkan Savaşı sırasında çıkarılan "Harp Vergisi" alınmaya devam etmiş ve Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar da uygulanmıştır. Yasa kapsamında olağanüstü harp masraflarını karşılamak için;

- a. Bina ve temettü vergilerine % 25 zam yapılmış,
- b. Her türlü maaş ve yardımlardan 300 kuruşu muaf olmak üzere % 3 vergi alınacağı belirtilmiş,
- c. Askerlik için verilen bedel-i nakdi miktarı 10 lira artırılmış,
- ç. Tuz fiyatına 10 para zam yapılmış,
- d. Rakı imalinden alınan vergi bir kat artırılmış,
- e. Harcırahların miktarına göre % 5 ve % 10 tevkifat uygulanacağı belirtilmiştir.²⁷

Osmanlı halkına ek bir mükellefiyet getiren Harp Vergisi; bahsi geçen her tür gelir ve harcama üzerinden tahsil edilmiştir. Savaş koşullarında hayatını zor idame ettiren halktan alınan bu vergi, ekonomik koşulların daha da ağırlaşmasına neden olmuştur. Harp Vergisinin yanında Osmanlı Hükümeti tarafından, ordunun finansmanını sağlamak için 14 Temmuz 1914 tarihinde "Tekâlifi Harbiye Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanun ile seferberlik sonrasında uygulanmak koşulu ile halkın ihtiyaç fazlası ürünlerine el konulacağı belirtilmiştir. Bu yasa ile askerî ihtiyaçlar için el konacak malların adı, mahiyeti, miktarı belirtilmeden bir düzenleme yapılmıştır. İlave olarak, her bölgede kurulacak Tekâlifi Harbiye Komisyonları aracılığıyla halkın ihtiyacı olan malzemenin dışında kalan tüm mallara harp gereksinimi için el konulacağı ifade edilmiştir.²⁸

Bu iki yasal düzenleme yanında, memur maaşlarının yarısı nakit ödenmiş yarısı için ise çalışanlara borçlanılmıştır.²⁹ Bu tedbirlerin yanında

²⁷ Maliye Bakanlığı, **Osmanlı Vergi Mevzuatı**, APK Başkanlığı, Yayın No: 1998/348, Ankara, 1999, s.1661.

²⁸ **Düstur**, Tertib-i Sani, Cilt: 6, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1334, s.1011-1012, **Takvim-i Vekayi**, 9 Ağustos 1914, No: 1915.

²⁹ Metin Kopar, **Atatürk Dönemi İktisadi Kalkınma**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, Nisan 2014, s.145-150.

Osmanlı Devleti, müttefiki Almanya ve Avusturya'dan savaş boyunca dış borç alma yoluna gitmiştir.³⁰

Osmanlı Hükümeti 398,5 milyon lirayı bulan savaş giderlerini büyük ölçüde emisyon yoluyla karşılamıştır. Kağıt paralara karşılık gösterilen hazine bonoları dışında, altın, gümüş ya da yabancı para olarak Almanya'dan 86.8, Avusturya'dan 14.5, Anadolu-Bağdat demir yolu avansı olarak 1.1 olmak üzere toplam 102.4 milyon dış kaynak sağlanmıştır.³¹ Ayrıca, istimval³² ve müsaderelelerden 49.5 milyon elde edilmiştir. Böylece, savaş giderlerinin 42.9 milyonu normal, 203.7 milyonu olağanüstü bütçelerden sağlanmıştır.³³

Babiâli savaş giderlerini, vergi sisteminin yetersizliği ve iç borçlanma deneyim ve gücünün olmayışı nedeniyle, para arzını arttırarak ve bir ölçüde dış borçlanmaya giderek finanse etmiştir. Vergi gelirleri, giderlerin yüzde 10'unu karşılamış, iç borçlanma girişiminden devlet tahvili ile 18 milyon lira elde edilmiştir.³⁴

Osmanlı Hükümeti savaşla birlikte sermaye hareketlerinin denetimine gerek duymuş, ticaret odası ve bankaların istemi üzerine moratoryum³⁵ ilan ederek, iç ve dış borçların ödemesini ertelemiştir. Bu arada altın ihracatı yasaklanmış, savaşın son yıllarında kambiyo³⁶ denetimi uygulanarak

³⁰ Vedat Eldem, "Cihan Harbi'nin ve İstiklal Savaşı'nın Ekonomik Sorunları", **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, Der: Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1975, s.396.

³¹ Mine Erol, **Osmanlı İmparatorluğunda Kâğıt Para (Kaime)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970, s.29-36.

³² İstimval: İdarenin olağanüstü ve geçici nitelikteki gereksinimlerinin karşılanması amacıyla özel mülkiyetteki taşınır malların bedel karşılığında mülkiyetinin veya kullanım hakkının idareye bırakılmasıdır. Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 30. Basım, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013, s.529.

³³ Başka bir kaynakta Alman Hükümetinin Osmanlı'ya verdiği borç ve kredilerin tutarı 235.056.344 Osmanlı lirası olarak belirtilmiştir. Bu miktarın, 148.581.400 lirası hazine bonusu olarak, geri kalanı ise Mark, altın gümüş ve Osmanlı kâğıt parası olarak ödenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Toprak, **Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s.264.

³⁴ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1995, s.22.

³⁵ Moratoryum: Ekonomik sebepler dolayısıyla borcun geri bırakılması veya ertelenmesidir. Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız: Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 1986, s.288.

³⁶ Kambiyo: Yabancı bir ülkedeki bir alacağın tahsili, bir borcun ödenmesi ya da bir yabancı ülkeden toplanan para ya da para yerine geçen taşınabilir değerlerin başka bir yere aktarılması için yapılan işlemin bedeli. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hançerlioğlu, **a.g.e.**, s.202.

servetlerin yurt dışına transferi önlenmiştir.³⁷ İlave olarak alınan kararlar kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmıştır.³⁸

Bütün bu gelişmeler yanında, Osmanlı Hükümeti savaşın başında işleri tanzim etmek için bazı tedbirler almıştır. Bu çerçevede 24 Temmuz 1914 tarihinde alınan bir karar, yiyecek maddeleri ile canlı hayvan ihracatı durdurulmuştur.³⁹

Savaş boyunca Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de en önemli iktisadi politika sorunlarının başında şehirlerin ihtiyaçları ile iş tedarik ve dağıtımının adil olarak sağlanması gelmiştir. Tarımsal işgücünün silah altına alınması üretimi önemli ölçüde düşürmüştür. Ayrıca, bir milyona yakın bir askeri gücün gıda vb. ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışılması da şehirlere yönelik tedarik sürecini aksatmıştır. Ortaya çıkan asayişsizlik sonucu, karaborsa ve kaçakçılık artmış, artan fiyatlarla birlikte ekonomide enflasyonist bir döngü oluşmuştur.⁴⁰

Osmanlı Hükümeti tarafından 8 Ağustos 1914 tarihinde İstanbul'da oluşabilecek gıda sıkıntısına karşı Dâhiliye Nazırı, İstanbul Belediye Başkanı (Şehremini), Levazım-ı Umumiye Reisi ve Polis Müdürü Umumisinin katılımı ile bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda İstanbul'un gıda sıkıntısına karşı alınacak tedbirleri içeren bir beyanname kabul edilmiştir.⁴¹

Bu beyanname; harp sebebi ile uygulanan vergiler ve tedbirler yüzünden İstanbul'un gıda sıkıntısı çekmemesi için Dâhiliye Nazırının başkanlığında toplanan komisyonun bazı tedbirler aldığı açıklanmıştır. Bu kapsamda, askeri ihtiyaçlar için el konulan fırınların halka ekmek vermeye devam edeceği belirtilmiş, hiç kimsenin stokçuluk ve karaborsacılığa yeltenmemesi istenmiştir. Karaborsacılık yapanlar hakkında gecikmeden yasal işlem yapılacağı ve ilgili kişilerin şiddetle cezalandırılacağı ifade edilmiştir. Bunun yanında, gıda fiyatlarında aşırı artışa sebep olmamak için komisyon tarafından hazırlanmış olan fiyatların geçerli olacağı karara

³⁷ Toprak, a.g.e., s.264.

³⁸ Boratav, a.g.e., s.22.

³⁹ Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.39.

⁴⁰ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s.169.

⁴¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâp Tarihi**, C.III, Kısım IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.523.

bağlanmıştır. İlave olarak, ihtikâr yani karaborsa yapan fırıncıların derdest edilerek, tevkif edileceği ve ahaliye derhal ekmek verileceği belirtilmiştir.⁴²

Beyanname'de Yer Alan Bazı Ürünlere Ait Fiyatlar⁴³

Eşyanın Cinsi	Fiyatın Cinsi	Kuruş	Para
Yerli kırma buğday çuvalı 74 kilo	Lira yüzden	110	-
Anadolu Buğdayı	Lira yüzden	1	15
Anadolu Arpası	Lira yüzden	-	33
Saman beher kantarı 44 kıyyesi	Mecidiye yirmiden	15	-
Mercimek kıyye-i afki	Lira yüzden	1 1	30 35
Soğan kıyyesi (okka)	Mecidiye yirmiden	60 ile 63	
Sarımsak kıyyesi	Mecidiye yirmiden	1	30
Kesme şeker beher 44 kıyyesi	Lira yüzden	125	-
Mısır pirinci, Reşid	Lira yüzden	240	-
Nohut beher atik kıyyesi	Lira yüzden	1	30
Sade Yağ	Lira yüzden	15 ile 16	-

Birinci Dünya Harbi'nin başlaması ile birlikte Osmanlı piyasasındaki malların önemli bir kesimi ordu için ayrılmıştır. Sivil halkın tüketimine ayrılan pay ise zamanla daha da azalmıştır. Ülkenin denizden ablukaya alınması, demiryolu dış hatlarının İtilaf devletlerinin topraklarından geçmesi, savaş nedeniyle ülkelerin ihraç edebilecekleri besin maddelerini stok etmeleri Osmanlı dış ticaret ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu durum Osmanlı ülkesindeki günlük zorunlu tüketim maddelerinin kısa sürede karaborsaya düşmesine neden olmuştur. Bu sebeplerle, 8 Ağustos 1914 tarihinde bazı temel tüketim mallarının fiyatları sabitlenmiş olsa da, ülkenin içinde bulunduğu koşullar istifçilik, depoçuluk ve karaborsacılığı engelleyememiştir. Osmanlı topraklarında savaş koşullarında mal ve hizmetlere yönelik talep artışı ve üretimdeki düşüş, hızlı fiyat artışlarına neden olmuştur.

Savaşın seyri içerisinde Osmanlı Devleti tarafından dış borçlanma imkânı kalmamış, bu yüzden finansman için vergi oranlarını arttırmak ve yeni vergiler almak yoluna gidilmiştir. Savaş öncesinde vergi gelirlerinin önemli bir kısmı tarım kesiminden sağlanmıştır. Tarım kesiminden elde edilen vergi geliri Osmanlı gayri safi milli hasılasının % 12'sini oluşturmuştur.⁴⁴ Ancak savaş şartları içerisinde vergilere karşı tepkiler artmış, vergi

⁴² BOA, HR. MA, 1105/38, 1-3.

⁴³ BOA, HR. MA, 1105/38, 1-3.

⁴⁴ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1970, s.243-303.

hâsılatı azalmış ve yeterli gelir elde edilememiştir. Söz konusu durum yıllardır süren siyasi ve ekonomik sıkıntıların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir olumsuz etken de savaş ile birlikte tarım ve sanayi kesiminde üretimin ciddi boyutlarda düşmesi, dış ticaretin daralmasıyla birlikte gümrük gelirlerinin azalması olmuştur.⁴⁵

Bütün bu koşullar içerisinde savaş döneminde para arzı dört kat artmış, mal ve hizmet arzındaki düşüş karşısında enflasyonist turmanış kaçınılmaz olmuştur. Bu arada psikolojik ve spekülâtif etmenler fiyat artışlarını sürekli körüklemiştir. Hem parasal genişleme hem de başkentin iaşesinde karşılaşılan güçlükler nedeniyle, fiyatlar özellikle savaşın son iki yılında büyük artışlar göstermiştir.⁴⁶ Öte yandan spekülâtif kazançlar özendirici boyutlara ulaşmış, ticaretle ilişkisi olsun olmasın, sağdan soldan üç beş kuruluş denkleştiren, parasını mala yatırmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucu piyasa mekanizması işlerliğini yitirerek, istifçilik, karaborsacılık yaygınlaşmış, mal darlığı da belirginleşmiştir. Neticede savaşın finansmanı ister emisyon, ister vergi ya da borçlanmayla gerçekleşsin, son kertede halkın sırtına yüklenmiştir.⁴⁷

4. Osmanlı Ülkesinin İaşe Problemi

1914 Ağustosunda Birinci Dünya Harbi başlarken, Osmanlı Ordusu seferber edilmiştir.⁴⁸ Bu kapsamda, taşıt araçlarının büyük çoğunluğu savaş sebebiyle orduya devredilmiş, limanlardaki yiyecek maddelerine el konarak ordunun her türlü ihtiyacına öncelik verilmiştir. İlgili süreç, Osmanlı topraklarında iaşe sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti bir tarım ülkesi olmasına karşın, temel tüketim maddesi olan unun önemli bir kısmı ithalat yoluyla karşılanıyordu. Ancak savaşın başlaması ile birlikte Romanya, Rusya ve Marsilya'dan harp sebebiyle un getirilememiştir. Bu durum önce İstanbul ardından ise diğer kentlerde un sıkıntısına yol açmıştır. Dersaadet Ticaret ve Sanayi Odası'nın seferberlik ilanından dört gün önce Şehremanetine yazdığı bir tezkerede dış ülkelerden İstanbul'a gelen un miktarının giderek azaldığı belirtilmiş ve ilgililer bu konuda uyarılmıştır. Nitekim Emanet'in yaptığı araştırma sonucu,

⁴⁵ Şevket Pamuk, **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, Seçme Eserleri II, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.158.

⁴⁶ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s.242.

⁴⁷ Toprak, **a.g.e.**, s.266.

⁴⁸ Davud Kapucu, **Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'nde Hava Harp Gücü ve Faaliyetleri (1914-1918)**, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019, s.62.

İstanbul'a ithal edilen un miktarının günde ortalama 25 bin çuval olduğu, savaşla birlikte bunun 8 bin çuvala düştüğü saptanmıştır.

Bu durum fiyatlar üzerinde etkisini göstermekte gecikmemiş, unun çuvalı 90 kuruştan, önce 140 kuruşa ve birkaç gün içerisinde de 300 kuruşa yükselmiştir. Piyasadaki un sıkıntısı fırıncılar, değirmenciler ve un tüccarlarını karşı karşıya getirmiştir. Un bulamayan fırıncı, değirmencinin insafsızlığından, değirmenci ise tüccarın istifçiliğinden yakınmaya başlamıştır.

İstanbul'da başlayan bu ekmek buhranı üzerine Babıâli'nin girişimi ile Dâhiliye Nazırı, İstanbul Valisi, Beyoğlu ile Üsküdar Mutasarrıfları ve Ticaret ve Sanayi Odası temsilcilerinden "Havaic-i Zaruriyye Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyon iâşe işleri ile uğraşacak, halkın ve ordunun temel tüketim maddelerini sağlayacaktır. Ayrıca komisyon, piyasada istif edilmiş maddeleri saptayacak ve gerektiğinde bunlara el koyarak fiyatların aşırı ölçüde yükselmesini önleyecektir.

Bu komisyonun kurulduğu sırada ayrıca "Encümeni Mahsus" adıyla bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurul aracılığıyla İstanbul'un ekmek darlığı sorununa bir çözüm aranması kararlaştırılmıştır. Oluşturulan encümenin Ticaret ve Sanayi Odasındaki ilk oturumunda, narh sorunu görüşülmüş ve 5 Ağustos 1914 tarihinden geçerli olmak üzere unun çuvalı 110 kuruş ve ekmeğin kilosu 55 para olarak saptanmıştır.

Zahirecilerin bu fiyatları çok düşük bulması üzerine 12 Ağustos 1914 tarihinde ekmeğin fiyatına 5 para daha eklenerek bir kilo ekmek 60 paraya yükseltilmiştir. Ancak, bu fiyatı da yetersiz bulan zahireciler ellerindeki unu istif etmeye ve el altından yüksek fiyatla satmaya başlamıştır.

Öte yandan, seferberlik ilanı üzerine Anadolu demiryollarında bir ayı aşkın bir süre asker sevki yapıldığından, bu hatlarda buğday ve un taşımacılığı yapılamamıştır. Ayrıca, tüccarın elinde bulunan un stoklarının bir kısmına ordu tarafından el konması İstanbul'un ekmeklik un ihtiyacının karşılanabilmesini büyük ölçüde aksatmıştır.

Bu arada, diğer tüketim maddelerinin arzında da bir daralma görülmüş, ordunun talebini karşılamak için Tekâlifi Harbiye Komisyonları savaşın ilk aylarında, buğdayın yanı sıra tüccarın elindeki koyun, patates, fasulye, nohut, soğan, sadeyağ gibi maddelerin de yüzde 25'ine "Tekâlifi Harbiye" adı altında el koymuştur.⁴⁹ Bütün bu gelişmeler iâşe problemi ekseninde istifçilik, depoculuk ve karaborsa yoluyla fiyat artışlarına neden olmuştur.

⁴⁹ Toprak, a.g.e., s.268-269.

İaşe sorununun çözümünde Havayic-i Zaruriye Komisyonu başarılı olamamıştır. Birçok mal komisyonun görev yaptığı kısa süreçte piyasadan çekilmiş, üretici malına el konacağı korkusuyla ekimini sınırlamıştır.

Öte yandan, İttihatçı çevre İstanbul'un iaşesinin savaş gibi olağanüstü bir ortamda tüccar eline bırakılamayacağına kani olmuştur. Nitekim İstanbul'un iaşe talebine köklü bir çözüm getirmek amacıyla Şehremaneti, İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Heyeti Merkeziyesi'nden Ekmekçiler Cemiyeti kâatibi İzzet Bey'in başkanlığında bir "ticari teşkilat" oluşturmuştur. Heyeti Mahsusa-i Ticariyye adını alan ve kısa sürede faaliyet alanını genişleterek darlığı çekilen diğer tüketim maddelerinin de ticaretine atılan bu örgütün denetimini İttihat ve Terakki Cemiyetinin İstanbul Murahhası Kemal Bey üstlenmiştir.⁵⁰

Savaşın ilk aylarında ekmek dışında şeker, gaz ve tuza narh konmuş, Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye İstanbul halkına buğdayın yanı sıra şeker, gaz, bulgur, zeytin gibi diğer temel tüketim maddelerini de sağlamaya girişmiştir.

Karadeniz'de Osmanlı Rus çatışması duyulur duyulmaz şekerin fiyatı 24 saat içerisinde 3.5 kuruştan 10 kuruşa yükselmiştir. Bu oranda bir fiyat artışı karşısında Şehremini Cemil Bey, fiyat denetimine taraftar olmamasına karşın, narha başvurmak zorunda kalmış, şekerin perakende satış fiyatını okkası 5 kuruş olarak saptamıştır. Ancak, şekere narh konması üzerine tüccar elindeki malı saklayarak el altından yüksek fiyatla satmaya başlamıştır. Bunun üzerine narh yönteminin bir yarar sağlamadığını gören Şehremaneti, tüccara İstanbul'a getireceği şekerin yarısını serbestçe satmasına izin vereceğini bildirmiştir. Bu amaçla Emanet'ten iki kişi ile Sirkeci Polis Komiseri ve Bakkalcılar Cemiyeti kâatibinden oluşan bir komisyon kurulmuştur.

Ancak tüccar, şeker bedelini peşin ödeyememesi nedeniyle bakkal esnafıyla iş görmeye yanaşmamıştır. Bunun üzerine Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye araya girmiş, tüccardan şekeri peşin alarak esnafa veresiye dağıtmayı kararlaştırmıştır. Böylece, Şubat 1915'e kadar Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye, Sirkeci'ye gelen ve kentin payına düşen şekeri bedelini peşin ödeyerek depolamış, Esnaf Cemiyeti aracılığıyla peyderpey bakkallara dağıtmıştır. Ancak, İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girişiyse bu olanaktan da yoksun kalınmış, şeker ithal edilememesi üzerine piyasada şeker fiyatının çuvalı 10 liraya kadar yükselmiştir.

Bu sırada hükümetin yürürlüğe koyduğu geçici bir yasa ile Şehremaneti tüccarın ve esnafın elindeki şekere el koyarak saptanan fiyat üzerinden satın

⁵⁰ **Tanin**, "İaşe Meselesi", 7 Teşrin-i evvel 1332, s.2.

almaya yetkili kılınmıştır. Böylece şekerin serbest satışı yasaklanmış, tüccardan elindeki şeker için beyanname istenmiştir. Ardından Şehremaneti şekerini karneye bağlamış, esnaf aracılığıyla kıyyesi 8.5 kuruştan nüfus başına 80 dirhem şeker dağıtımına başlanmıştır.

Ancak, Babıâli'nin geçici olarak çıkardığı şeker mevzuatının Mebusan Meclisi'nden geçmemesi üzerine Şehremaneti karneye şeker dağıtımına son vermek zorunda kalmıştır. Satışının serbest bırakılmasının ardından piyasada şekerin kıyyesi 70 kuruşa kadar yükselmiştir.⁵¹

Aynı dönemde İzzet Bey'in girişimleri sonucu, Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye'nin Anadolu'da tahıl merkezleri ile bağlantısı kurulmuş ve ilk iş olarak İstanbul'a günde 20 vagon üzerinden toplam 3600 vagon buğday sevki için Konya tüccarıyla anlaşılmıştır. Ardından Ankara, Eskişehir, Ereğli, Karaman gibi yörelerde de benzer akitlere gidilmiştir.

Ekim 1914'ten itibaren bir yıl süreyle İstanbul'un iâşesi için alım satım işlemleri Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye tarafından yürütülmüş, Anadolu'dan satın alınıp getirilen buğday İstanbul'daki değirmenlerde öğütülerek Ekmekçiler Cemiyeti aracılığıyla fırınlara dağıtılmıştır. Ekim 1915'te iâşeye ilişkin alım satım işlerini, sermayesini kısmen Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye'nin sağladığı Anadolu Milli Mahsulât Osmanlı Anonim Şirketi devralmıştır.

23 Eylül 1915 günü İstanbul'da 20 yıl süre ile kurulan Anadolu Milli Mahsulât Osmanlı Anonim Şirketi Kemal Bey'in önderliğinde gerçekleştirilen milli şirketlerin ilkinin oluşturmuştur. Konya, Ankara, Bağdat demiryolu güzergâhında üretilen tahıl, tiftik, koyun, yapağı, yün, deri, afyon ve benzeri ürünlerin alım satımıyla uğraşan, bu mallar üzerinde komisyonculuk yapan şirket, savaş yıllarında büyük kazanç sağlamıştır. Anadolu Milli Mahsulât Osmanlı Anonim Şirketi, İstanbul'un iâşe işini Şubat 1916 başına kadar sürdürmüş, bu tarihte sözleşmesinin sona ermesi üzerine görevi Şehremanetine devretmiştir.

Bu arada, Cemil (Topuzlu) Bey'in istifası üzerine Şehremaneti'ne getirilen İsmet Bey, Dâhiliye Nezareti'nin de onayını alarak İstanbul'daki değirmenlere el koymuş, buğday öğütme işini Şehremaneti bünyesinde oluşturulan Tahniye İdaresi'ne vermiştir.⁵²

Olağanüstü harp koşullarında, Şehremaneti ve taşradaki belediyeler tarafından iâşe işi yürütülemediği ve kentler giderek açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmeler üzerine Babıâli, ülke çapında iâşe örgütleri

⁵¹ Toprak, a.g.e., s.273-274.

⁵² Osman Nuri, **İstanbul Şehremaneti**, Şehremaneti Matbaası, İstanbul, 1927, s.430.

kurulmadan ve etkin bir dağıtım şebekesi oluşturulmadan iâşe sorununun üstesinden gelinemeyeceğini görmüştür. Bu kapsamda Osmanlı Hükümeti, Alman iâşe örgütünü örnek alarak benzer bir örgütlenmeye girişmiş, merkez ve taşra iâşe heyetlerini oluşturarak başına Almanya Devlet Tahıl Örgütü kurucularından Hugo Meyer'i getirmiştir.⁵³

23 Temmuz 1916 tarihli İâşe Kanunu Muvakkatı'yla Osmanlı topraklarının iâşe bölgelerine ayrılacağı kaydedilmiş, bir bölgeden diğerine yiyecek maddesi gönderilmesi yasaklanmıştır. Aynı geçici yasayla Dahiliye Nazırının başkanlığında, Harbiye Nezareti Umumi Levazımat Reisi, Maliye ve Ticaret ve Ziraat Nezareti Müsteşarları, Ziraat Bankası Umum Müdürü ile Dahiliye Nazırı'nın uygun göreceği iki kişiden oluşan bir Merkez İâşe Heyeti oluşturulmuştur. 3 milyon liralık bir ödeneği olan bu heyet iâşe kapsamına giren her türlü yiyecek maddesinin alım satımı ile yetkili kılınmıştır.

İlgili yasa kapsamında Osmanlı toprakları üç bölgeye ayrılmıştır. Birinci bölgeye dâhil olan İstanbul, Edirne, Hüdavendiğar, Konya, Ankara, Aydın, Kastamonu vilayetleriyle Bolu, Çatalca, Kale-i Sultaniyye, Karasi, İzmit, Eskişehir, Kütahya, Karahisar, Niğde, Menteşe ve Antalya livalarında buğday, un, arpa, mısır, akdarı, yulaf, çavdar ve burçak ancak İâşe Heyeti'nin vesikasını taşıyan "Mübayaa Vekillikleri" tarafından satın alınabilecekti. Birinci İâşe Bölgesi başkanlığına İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul Murahhası Kemal Bey getirilmiştir.

İkinci bölgenin içerdiği Suriye, Beyrut, Adana vilayetleriyle, Halep, Kudüs-ü Şerif, Cebel-i Lübnan ve İçel livalarında yöredeki en yüksek mülki memurun yukarıda belirtilen tahılın alım işlemlerini yürütmesi kararlaştırılmıştır.

Her iki bölgenin dışında kalan yöreler üçüncü bölgeyi oluşturmuştur. Bu bölgede tahıl alım satımı serbest bırakılmıştır. Ancak, gerekli görüldüğü takdirde bu bölgenin de iâşe yasası kapsamına alınabileceği belirtilmiştir.

Merkez İâşe Heyeti, narh yoluyla piyasaya doğrudan müdahaleden kaçınmış, temel tüketim maddelerinin karneye bağlanmasının fiyat artışını önleyeceğini savunmuştur. Ancak, ilkesel olarak narha karşı tavrı alınmışsa da temel tüketim maddesi ekmeğin için narh uygulamak zorunda kalmış, 14 Ekim 1916 tarihinde büyük kentlerde azami ekmeğin fiyatları saptanmıştır. Merkez İâşe heyeti ekmeğin okkasını İstanbul, Ankara ve Konya'da 2 kuruş, Bursa ve İzmir'de 2.5 kuruş, Trakya yöresinde 3 kuruş olarak belirlemiştir.⁵⁴

⁵³ **Tasvir-i Efkâr**, "Sadrazam Paşa Hazretlerinin İâşe Meselesi hakkındaki Beyanâtı", 21 Şubat 1917, s.1.

⁵⁴ Toprak, a.g.e., s.280-286.

Alınan tedbirlere rağmen karaborsanın önu Osmanlı ülkesinde alınamamıştır. Bu yüzden Akka Belediyesi 10 Mart 1917 tarihi itibariyle şehirde zaruri tüketim mallarında narh uygulamaya başladığını Osmanlı Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir.⁵⁵

Narh uygulamasından kaçınma ilkesi uzun sürmemiş, 1917 Nisan ayında İstanbul'da Şehremaneti'nin, taşrada ise belediyelerin belli başlı besin maddelerine ve diğer zorunlu tüketim ürünlerine azami fiyat koyabilecekleri ve gerektiğinde bu fiyat üzerinden satın alıp dağıtımaya gidebilecekleri bir yasa ile belirlenmiştir. Öte yandan, üç bölgeyi İaşe örgütünün yetersiz kalışı üzerine, 12 Nisan 1917 tarihli bir nizamname ile iaşe bölgeleri yeniden düzenlenmiş, Osmanlı toprakları bu kez beş bölgeye ayrılmıştır.⁵⁶

1917 ortalarına gelindiğinde, savaşın başından beri değişik örgütlenme biçimleri denenmesine karşın iaşe, Babıâli'nin temel sorunlarından biri olmaya devam etmiştir. İaşe sorununun merkez ve taşra iaşe heyetlerince çözülemeyeceğinin anlaşılması üzerine 18 Ağustos 1917 tarihli bir kararname ile görev tüm taşıt araçlarını elinde bulunduran Harbiye Nezaretine verilmiştir. Alınan karar kapsamında Harbiye Nezaretine bağlı bir İaşe Umum Müdürlüğü oluşturulmuştur.⁵⁷ Bu kararnameyle seferberlik süresince ordu, kurumlar ve ihtiyacı olan yöreler halkının iaşesinin Harbiye Nezareti tarafından üstlenilmesi karara bağlanmıştır.⁵⁸

1918 yılının yaz aylarında iaşe sorunu ile başa çıkılmadığından fiyatlar yükselmeye devam etmiştir. Bunun üzerine Temmuz 1918'de İaşe Umum Müdürlüğü, İaşe Nezaretine dönüştürülmüştür. Yeni kurulan İaşe Nezaretine, İttihat ve Terakki Fırkası İstanbul Murahhası Kemal Bey getirilmiştir. Nezaretin; ordunun, yoksul halkın ve devlet memurlarının iaşesi için gerekli besin maddelerinin sağlanması ve fiyat artışlarının önlenmesi amacıyla görev yapması kararlaştırılmıştır.⁵⁹

30 Temmuz 1918 tarihli İaşe Nezareti hakkındaki kararname ile bakanlığın amacına yönelik her türlü alım satım işlemlerinde bulunabileceği, gerekli gördüğü alanlarda devlet adına sınaî işletmeler kurarak, doğrudan üretime girişebileceği kaydedilmiştir. Bu nedenle İaşe Nezaretine beş milyon

⁵⁵ BOA, DH.İ.UM.EK., 00029, 00036, 001-001; BOA, DH.İ.UM.EK., 00029, 00036, 001-002.

⁵⁶ Toprak, **a.g.e.**, s.287.

⁵⁷ **Düster**, "İaşe-i Umumiye Kararnamesi", 18 Ağustos 1333, II. Tertip, 9. Cilt, s.708-710.

⁵⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâp Tarihi**, 3. Cilt, 4. Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1967, s.537-538.

⁵⁹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, "Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndaki Ekonomik Düzenlemeleri İçinde İaşe Nezareti ve Kara Kemal Bey'in Yeri", **XII. Türk Tarih Kongresi**, C.III., TTK, Ankara, 1990, s.1170.

liralık bir ödenek ayrılmıştır. İaşe Nezareti yapacağı faaliyetleri yürütebilmek için yurt çapında bir örgüt ağı oluşturmuş ve belli başlı kentlerde İaşe Müdürlükleri kurmuştur. İaşe Nezareti kurulduktan sonra Kemal Bey, ilk planda spekülasyon ortamında güç durumda kalan sabit gelirli memurun ihtiyaçlarını karşılamayı planlamıştır. Bu kapsamda, savaş nedeniyle yoksullaşan bu kesime erzak dağıtımına gidilmiş, elbise, ayakkabı ve benzeri ihtiyaçları karşılanmıştır. İaşe Nezareti ayrıca, fakara ve muhtaç halka aşevleri açmak suretiyle ucuz ve parasız yemek dağıtmıştır. Bu kapsamda nezaret 25 kadar aşhane açmıştır.

Mütarekenin ilanından sonra ülke sınırlarının açılması sebebiyle iaşe işlerinin bir bakanlık düzeyinde yürütülmesine gerek olmadığı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda 20 Ocak 1919 tarihinde yayımlanan bir kararname ile İaşe Nezareti kaldırılmış, vilayetlerdeki iaşe müdüriyetleri lağvedilmiştir. İaşe işleri eskiden olduğu gibi Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlı İaşe Umum Müdürlüğüne devredilmiştir.⁶⁰

5. Osmanlı Hükümeti'nin Karaborsa ile Mücadelesi

Osmanlı ülkesindeki iaşe sorununun ortadan kaldırılamamasının en önemli nedenlerinden biri spekülatif girişimlerin savaş ortamında önemli bir kazanç kapısı oluşturmasından kaynaklanmıştır. Osmanlı Hükümeti birçok mala narh koymasına karşın, karaborsanın öntü alınmamış, kıtlığı çekilen her türlü mal el altından yüksek fiyatla bazı kişi ve gruplar tarafından satılır olmuştur. Kökten önlemler almaksızın yaşam pahalılığının önlenemeyeceğini gören Osmanlı Hükümeti, Mayıs 1917 sonlarına doğru spekülasyon ve istifçilikle resmen mücadeleye girişmiştir. Bu kapsamda İstanbul Polis Müdürlüğü ilk iş olarak İstanbul Çakmakçılar'da bulunan Abud Efendi Hanı'nı basmış, spekülatif girişimlerde bulunan, o günün deyimiyile "hava oyunu oynayan" iki yüzün üzerinde tüccarı tutuklayarak Ceza Kanunu'nun 239'uncu maddesi gereğince yargılanmalarını sağlamıştır.⁶¹

Abud Han Baskını'nın ardından, savaş durumundan istifade ile temel ihtiyaç maddelerini tek elde toplamak suretiyle karaborsacılık yaparak fiyatların artmasına sebep olanların engellenmesi amacıyla 24 Mayıs 1917 tarihinde "İhtikârın Men-i Hakkında" bir kanun çıkarılmıştır.⁶² Ayrıca, spekülasyonla mücadeleyi yürütmek üzere, Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın başkanlığında, Mebusan Meclisi Reis Vekili Hüseyin Cahit Bey, Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşaviri Osman Bey ve İttihat ve Terakki

⁶⁰ Toprak, **a.g.e.**, s.308-311.

⁶¹ **Sabah**, "İhtikâr Mücadelesi Başladı.", 22 Mayıs 1917, s.3.

⁶² **BOA**, MV., 00247, 000047, 001-001.; **BOA**, MV. 00247, 000047, 001-002.

Cemiyeti Merkez üyelerinden Doktor Nazım ve Resuhi Beylerden oluşan Men-i İhtikâr Heyeti kurulmuştur.⁶³ Oluşturulan Heyet yayımladığı beyannamede; savaş nedeniyle üretimde meydana gelen düşüş, ulaşım güçlükleri, ücret artışları gibi nedenlerle oluşan fiyat artışlarının normal olduğunu ancak, insafsız muhtekirlere istifçiliğe giderek, yapay fiyat artışlarına yol açtıklarını, bir gün içerisinde bile mal fiyatlarında birkaç kez artış meydana geldiğini, bu gelişmelerin haydutluk, eşkıyalık ve vatana ihanet olduğunu belirtmiştir.⁶⁴

Bu gelişmelerin soygunculuktan farksız olduğunu belirten Men-i İhtikâr Heyeti, savaş öncesi 1 liraya satılan potinin 1917 Mayısında 9 liraya, 60 paraya satılan basmanın 30 kuruşa, 4 kuruşa pazarlanan patiskanın 65 kuruşa fırladığını ifade etmiş, savaş sırasında kişisel çıkar uğruna mal fiyatlarını bu ölçüde yükseltmenin vatana ihanetten başka bir şey olmadığını aktarmıştır.⁶⁵ Oluşturulan Men-i İhtikâr Heyeti, satışları toptan ve perakende olarak tayin etmeye, toptan satışlar için belli yerleri belirlemeye, perakende satışlarda eşya üzerine etiket koymayı zorunlu kılmaya ve gerekirse perakende satılacak eşyanın azami fiyatını belirlemeye yetkili kılınmıştır. Spekülatif işlemlerden doğacak suçların sivil yargı mercilerinde bakılmayacağını, doğrudan sıkıyönetim mahkemelerine götürüleceğini öngören geçici yasa, Ticaret Kanunu'nu geçici olarak yürürlükten kaldırmıştır. Ayrıca yasal düzenleme kapsamında, spekülasyon ve istifçilik yapanların mallarına el konacağı, bunun yanı sıra, muhtekirlere 3 aydan 3 yıla kadar hapis ve 100 liradan 5.000 liraya kadar para cezası verileceği belirtilmiştir.⁶⁶ İlave olarak, elinde Men-i İhtikâr Heyeti tarafından listesi ilan olunan malları bulunduran, ya da bu malları başkası adına saklayan kişi, malın miktar ve türünü Heyet'e bildirmekle yükümlü kılınmıştır.⁶⁷

⁶³ **Tanin**, "İhtikâr Aleyhinde Mücadele: İhtikâr Heyeti", 27 Mayıs 1917, s.3.

⁶⁴ **BOA**, DH. İ.UM, 43/14, 1336, S. 18.

⁶⁵ **Düstur**, "İhtikârın Men-i Hakkında Kanunu Muvakkat, 24 Mayıs 1333, II. Tertip, 9. Cilt, s.687-689.

⁶⁶ **BOA**, MV. 00247, 000047, 002-001.; **BOA**, MV. 00247, 000047, 003-001 (1).; **BOA**, MV, 00247, 000047, 003-001.; **BOA**, MV. 00247, 000047, 004-001.

⁶⁷ Eldem, **a.g.e.**, s.73-74.

İstanbul'da Yıllık Perakende Fiyat Artışlarını Gösteren Grafik⁶⁸

	1914	1915	1916	1917	1918
Un	1.75	2.3	12	30	45
Makarna	3.0	4.5	24	65	92
Pirinç	3.0	5.0	20	45	92
Şeker (Serbest)	3.0	7.5	30	112	195
Kahve	12.0	25.0	110	300	800
Çay	60	120	250	400	500
Soğan	0.5	1.0	4	8	15
Fasulye	4.0	7.0	15	40	65
Patates	1.0	1.6	3	14	27
Süt	2.0	3.5	7	15	45
Peynir, Kaşar	12.0	20.0	40	100	210
Sadeyağ	10.0	18	30	85	170
Tereyağı	20.0	50.0	90	155	350
Zeytinyağı	8.0	14.5	25	88	160
Yumurta (adet)	0.5	0.8	1.2	3	6
Koyun eti	7.0	8.5	16	35	125

İstanbul'daki 1914 yılı ile 1918 yılı arasındaki yıllık perakende fiyat artışlarını gösteren yukarıdaki grafik, ürünlerde yaklaşık olarak ortalama % 1300 civarında artış olduğunu göstermektedir. Bu durum, Osmanlı ülkesinde savaş koşullarında yüksek oranda fahiş fiyat artışı olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, Osmanlı parasının yaşadığı değer kaybı ile ülkedeki hiperenflasyonu da gözler önüne sermektedir.

Men-i İhtikâr Heyeti, faaliyete geçer geçmez ilk iş olarak dükkân cemakanlarında teşhir edilen ya da içeride bulunan malların tümü için etiket koyma yükümlülüğü getirmiştir. Ayrıca, tüccar ve esnaftan elinde patiska ve benzeri, çuha, ve diğer yünlü kumaş türü, kadın, erkek, çocuk ayakkabısı, kösele ve deri bulunduran herkesin en geç on iki güne kadar bu malların miktarlarını, kendisine kaç mâl olduğunu, kaç satacağını, kimden ve ne zaman satın aldığını Heyet'e bildirmesi istenmiştir. Diğer taraftan, Heyet'in beyannamesinde yer alan malların İstanbul dışına çıkarılması yasaklanmıştır.⁶⁹

Farklı amaçlarla kurulmuş olmasına karşın, Men-i İhtikâr Heyeti ile İaşe Heyeti'nin görevleri çakışmıştır. Bu soruna çözüm bulmak amacıyla

⁶⁸ Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.50-51.

⁶⁹ **Sabah**, "İhtikârın Men'i: Men-i İhtikâr Komisyonu'nun Beyannamesi", 27 Mayıs 1917, s.1-2.

Sadrazam Talat Paşa'nın başkanlığında ortak bir toplantı yapılarak, görev dağılımına gidilmiştir. Bu toplantıda alınan karara göre; Men-i İhtikâr Heyetinin, İlaşe Heyetinin uğraş alanı dışında kalan temel tüketim maddeleri ile ilgilenmesi uygun görülmüştür. Bundan böyle İlaşe Heyeti; şeker, gaz, sabun, soda ve yiyecek maddelerine narh koyacak, Men-i İhtikâr Heyeti ise kahve ve çay dâhil olmak üzere diğer malların fiyatlarını belirlemekle görevli olacaktır.

Men-i İhtikâr Heyeti tarafından ilk narh kibrite konmuş, onu fes ve kahve izlemiştir. Ardından limon tuzu, mum, ecza, kalay ve çakmak taşı narha tabi tutulmuştur. Heyet, basma, patiska, gibi malları ayrı ayrı narha tabi tutmuş, bunlar için vesika çıkarmıştır. Puldan bir parça büyük ve üzerinde "Men-i İhtikâr Basma Vesikası" yazılı bu belgelerin satış sonrası dükkân sahiplerince saklanması ve müfettişler tarafından istendiğinde gösterilmesi istenmiştir. Men-i İhtikâr Heyeti yayınladığı bir başka genelge ile kösele, deri ve çivi fiyatlarının düşürüldüğünü belirterek, kunduracı ve eskicilere ihtarda bulunmuş, haklarında haklı şikâyet vaki olursa, ilgili kişilerin şiddetle cezalandırılacağını ifade etmiştir.

Men-i İhtikâr Heyetinin spekülasyona karşı giriştiği mücadele sadece İstanbul'u kapsadığı için, karaborsacı tüccar faaliyet alanını taşraya kaydırmıştır. Bunun üzerine İstanbul'un ardından diğer vilayetlerde de spekülasyonla mücadeleye girişilmiştir. Bu kapsamda, taşrada belediye meclisleri tarafından temel tüketim maddelerine narh konmuştur. Ancak, spekülasyonun kaynağını yanlış yerde arayan ve esnafı hapse atarak ya da sürgüne göndererek çözüm bulduğunu zanneden belediyeler, yüksek oranlı enflasyonu önleyememişlerdir.

Alınan tedbirlere rağmen Men-i İhtikâr Heyetinin faaliyette bulunduğu ilk altı ay içerisinde fiyat artış hızı düşeceğine artmıştır. Ocak 1917'den Haziran 1917'ye kadar tüketici geçinme endeksi 405 puandan 670 puana yükselerek 265 puanlık bir artış gösterirken, Heyet'in faaliyete geçtiği Haziran ayından 1918 başına kadar 670 puandan 1645 puana ulaşmış, böylece 975 puanlık bir artış gözlenmiştir.⁷⁰

İstanbul dışında da dönem içerisinde karaborsaya karşı bazı tedbirler alınmıştır. Örneğin Tekfurdağı'nda (Tekirdağ) halkın et, yağ, zeytin ve sebze gibi tüketim mallarında aşırı fiyat artışı oluşunca belediye tarafından 28 Haziran 1917 tarihinden geçerli olmak üzere narh uygulanmaya başlanmıştır. Ancak üreticilerin bir kısmı mallarını belirlenen narh üzerinden satmamak için aralarında ittifak ederek tekel oluşturmuş, piyasaya erzak ve eşyayı arz

⁷⁰ Toprak, a.g.e., s.294-302.

etmeyip, mahalli ihtiyacı karşılamamıştır. Bu satıcıların bir kısmı, yasağa rağmen ellerindeki eşya ve erzakı, kayıklar vasıtasıyla İstanbul'da irtibat kurdukları alım gücü yüksek müşterilerine yüksek fiyattan satma yoluna gitmiştir.⁷¹

Alınan tedbirlere karşın İstanbul'da iase problemleri devam etmiş, karaborsanın önüne geçilememiştir. Temmuz 1918 tarihli gazete haberlerinde bayram gelmesine karşın, satıcıların fırsatçılıkları nedeniyle et fiyatlarında müdahale gerektirecek oranda yükselişlerin olduğu belirtilmiştir.⁷² Benzer şekilde süt ve yumurta dışında genel olarak fiyat düzeyinin yüksek olduğu ifade edilmiştir.⁷³

31 Ağustos 1918 tarihli Vakit gazetesinde başyazar Ahmet Emin Bey, hükümetin mal kıtlığını gidermek için ihracata ilişkin yasaklama kararının etkisiz kaldığını ifade etmiştir. Aynı zamanda ithalatın kısıtlanamaması sonucunda altın çıkışının arttığı ve liranın değerinde kayıpların ortaya çıktığı, zengin kişilerin istediği malları dışarıdan satın alabildikleri belirtilmiştir. Ayrıca, şeker gibi ürünlerin karaborsaya düştüğü ve fiyatlarda önemli artışlar olduğu ifade edilmiştir.⁷⁴

Mütareke sonrasında 14 Kasım 1918 tarihinde yayımlanan Vakit gazetesinde, savaş son bulmasına rağmen piyasada olumlu ekonomik beklentilerin gerçekleşmediği, mal piyasasında canlılığın olmadığı, depolanan malların satılmaya başlanması ile piyasada bir kargaşanın hüküm sürdüğü ve bu bağlamda fiyat rapor etmenin imkânsız olduğu ifade edilmiştir.⁷⁵

Ayrıca, savaş koşullarında kömür temini ve satışı da problem olmuştur. Kömürün; vapur, tren, değirmen, fabrika, elektrik aydınlatması gibi alanlarda kullanılması, yokluğunun ihtikâr konusu olmasına yol açmıştır.⁷⁶ Kömür yokluğu ve şiddetli kış şartları Anadolu'dan İstanbul'a zahire nakliyatını sekteye uğratmıştır.⁷⁷ Yaşanan sıkıntılar ve yerel kamu hizmetlerinin çökmesi üzerine Osmanlı Hükümeti, kömür sorununu aşmak amacıyla 22 Kasım 1918 tarihinde bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda; 10 gün içerisinde probleme bir çözüm bulunulacağı, dış piyasadan sağlanamayan kömürün iç piyasadan karşılanacağı belirtilmiştir.⁷⁸ Alınan karara rağmen kömür teminindeki sıkıntılar,

⁷¹ BOA, DH.İ.UM.EK., 38/35, 1335, Za.20.

⁷² *Tasvir-i Efkar*, "Et Fiyatı", 17 Temmuz 1918, s.2.

⁷³ *Tasvir-i Efkar*, "Haftalık Piyasa Ahvali", 20 Temmuz 1918, s.2.

⁷⁴ *Vakit*, Ahmet Emin, "İhracat ve İthalat Muameleleri", 31 Ağustos 1918, s.1.

⁷⁵ *Vakit*, "Piyasa", 14 Kasım 1918, s.2.

⁷⁶ BOA, MV. 213/72.

⁷⁷ *İkdam*, 2 Kanun-ı evvel 1334 (2 Aralık 1918), No: 7833.

⁷⁸ *Sabah*, 23 Teşrin-i sani 1334 (23 Kasım 1918), No: 10423.

kaçakçılar ve karaborsacıların bu süreçten yararlanmasına ve fahiş fiyatla mal satmasına ortam hazırlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Hükümet, 2 Ocak 1919 tarihli toplantısında bir kararname hazırlayarak; kömür bhranı ortadan kalkıncaya kadar, kömür sahibi ve tacirlerin hükümetten vesika almadan bir yerden diğerine mal nakletmelerini yasaklamıştır.⁷⁹

İstanbul'da yaşanan zahire kıtlığı, kaçakçılığa sebep olmuştur. Bu bağlamda, çeşitli yollarla İstanbul'a getirilen zahire fahiş fiyattan piyasaya sürüldüğünden ihtikâr ortamını arttırmıştır. Özellikle Ereğli ve Zonguldak'tan kömür getiren vapurlara yüklenen zahire, kaçak olarak İstanbul'a sokulmuştur. Hükümet bu duruma engel olmak için İstanbul'a kömür getiren vapurlarda yaptığı aramada ele geçirdiği zahireye el koymaya başlamıştır.⁸⁰ Zahire kaçakçılığının önüne geçmek isteyen hükümet, harp esnasında, sevk ve ihracı yasak olan her nev'i ekmeçlik ve yemeklik zahirenin vapur ve trenlere kaçak olarak yüklenip İstanbul'a sevk edilmesine meydan verilmeyeceğini, bunu yapanların cezalandırılacağını ilan etmiştir.⁸¹ Bu sebeple denizyolu ile Karadeniz'den ve demiryolu ile Kartal ve Pendik İstasyonları üzerinden İstanbul'a kaçak yollardan getirilen zahireye müsadere uygulanmıştır.⁸²

23 Kasım 1918 tarihli Vakit gazetesinde, Çanakkale Boğazının ticarete açılmasına karşın, gemilerin henüz serbest şekilde hareketlerinin mümkün olmamasından dolayı mal ithalatının düşük kaldığı, bu yüzden buğday gibi malların fiyatlarında yüzde yüze varan artışlar yaşandığı belirtilmiştir.⁸³ Ayrıca, savaş öncesine göre hayat pahalılığı, İstanbul'da 1918 yılında 15 misline çıkmıştır.⁸⁴

Karaborsanın hızla yaygınlaşması ve pahalılığın artması temel tüketim maddelerindeki sahtekârlığı da arttırmıştır. Bu kapsamda kamuoyunda ve İstanbul gazetelerinde, iaşe işlerinde yolsuzluklar yapıldığına dair rivayetler çıkmıştır.⁸⁵ Hükümet bunun üzerine haberleri tekzip ederek, ekmeçlik una; bakla unu, süpürge tohumu, mısır, toprak gibi yabancı maddeler kattıkları iddia edilen fırıncıların cezalandırılacaklarını ilan etmiştir.⁸⁶

Osmanlı Hükümeti yaşanan gelişmeler ve halkın kötü durumu üzerine 25 Kasım 1918 tarihinde, nüfus başına vesika ile verilen ekmeğin ölçüsüne

⁷⁹ **Takvim-i Vekâyi**, 8 Kanun-ı sâni 1335 (8 Ocak 1919), No: 3440.

⁸⁰ **BOA**, DH.İ.UM. 27/14.

⁸¹ **BOA**, DH.İ. UM. EK. 20/81.

⁸² **BOA**, DH.İ. UM. EK. 19/30.

⁸³ **Vakit**, "Kömür Bhranı", 23 Kasım 1918, s.2.

⁸⁴ Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, s.130-131.

⁸⁵ **MMZC**. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi), D.3, İ.5, C.1, s.187.

⁸⁶ **İkdam**, 24 Teşrin-i sâni 1334 (24 Kasım 1918), No: 7825.

uygun olarak, İaşe ambarlarındaki patatesin ekmek yerine temel gıda maddesi olarak halka dağıtılmasına karar vermiştir.⁸⁷

İhtikârın etkisi savaştan sonra mütareke döneminde de devam etmiştir. Osmanlı Hükümeti devam eden ihtikâr ortamını ortadan kaldırmak, piyasayı düzenlemek ve fiyatları aşağı çekmek için sermayesi Fransız ve Amerikan müteşebbisler tarafından sağlanan ve işletilen dükkânlar (satış barakaları) açtırmıştır. Piyasada ihtikârı ortadan kaldırmayı ve fiyatları aşağı çekmeyi hedefleyen bu politikada, barakalarda satılan ürünlerin satışı piyasa fiyatının çok altında, maliyete eklenen çok az bir kârla belirlenmiştir.⁸⁸

6. Birinci Dünya Harbi Sırasında Dünya’da Karaborsa

Birinci Dünya Harbi sırasında Osmanlı ülkesinde meydana gelen bu hızlı fiyat artışının diğer ülkelere de değişik şekillerde yansımaları olmuştur. Örneğin 1913 ile 1919 yılları arasında toptan eşya fiyat ortalamaları İngiltere’de % 155, Fransa’da % 256, İtalya da % 266, Almanya’da % 315, Hollanda da % 204, İsveç’te % 230, Japonya’da % 136, ABD’de ise % 106 olmuştur.⁸⁹

Savaş sırasında dünyada temel tüketim maddelerinin fiyatları olabildiğince artmıştır. Fransa’da, 1914 yılının Ağustos ayında et fiyatı 100 Frank iken, savaşla birlikte 144 Frank’a yükselmiştir. İngiltere’de ise temel tüketim maddelerinde % 200’e varan artışlar olmuştur.⁹⁰ Almanya’da savaşın başından itibaren yetkililer, çeşitli malların yurt içi fiyatını ve dağıtımını tüketicilerin yararına kontrol etmek için benzeri görülmemiş kararlar almıştır. Bu kapsamda Federal Konsey, Kasım 1914’te ekmek üretim koşullarını belirleyerek, özellikle yoksul tüketicileri korumak için patatese toptan fiyat tavanı koymuştur. 1916’ya kadar sivil ve askeri yetkililer, tüketicilerin gıdaya erişimini iyileştirmeyi amaçlayan tedbirler almıştır. Bu kapsamda Alman yetkililer, Savaş Bakanlığı’nın himayesinde bir Savaş Gıda Ofisi’nin kurulması da dâhil olmak üzere birçok tedbiri hayata geçirmiştir. Aynı dönemde fiyat kontrolleri, neredeyse tüm gıda maddeleri, kömür ve diğer yakıtlar için uygulanmıştır.⁹¹ Bu sırada Almanya’da 1916-1917 kışında patates nakliyatı

⁸⁷ BOA. MV. 213/29.

⁸⁸ Arzu Terzi, “Mütareke Dönemi İstanbul’unda Rekabet Piyasası (Amerikan-Fransız Barakalarının Açılması)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 6. Sayı, Yıl: 3/2004, s.84-107.

⁸⁹ Zafer Toprak, *Türkiye’de “Milli İktisat” (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s.234-235.

⁹⁰ Alev Gözcü, “I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin Gündelik Hayatından Kesitler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, XVI, (2016-Bahar), s.133-169.

⁹¹ J. Davis Belinda, *Home Fires Burning: Food, Politics and Everyday Life in World War I Berlin*, The University of North Carolina Press, 2000, s.114-136.

yapılamamış ve iâşe sorunu yaşanmıştır.⁹² Bütün bu örnekler Almanya'da savaş ekonomisine bağılı olarak tedbirler alındığını göstermektedir.

Harp Yıllarında Dünya'da Toptan Eşya Fiyatlarında Meydana Gelen Değişim Ortalamaları⁹³

S.No.	Ülke	Artış Oranı
1.	İngiltere	155
2.	Fransa	256
3.	İtalya	266
4.	Almanya	315
5.	Hollanda	204
6.	İngiltere	155
7.	İsveç	230
8.	Japonya	136
9.	ABD	106

Aynı dönemde Rusya'da temel tüketim malları arzının artması birçok problemi beraberinde getirmiştir. Özellikle temel tüketim maddelerinin ordunun ihtiyacı için kullanılması, hammadde ihtiyacını arttırmıştır. Bu durum spekülasyon ile birlikte yüksek fiyat artışlarının yaşanmasına ve toplumsal huzursuzlukların baş göstermesine etki etmiştir. Temel tüketim mallarına duyulan ihtiyaç, halkın açlıkla karşı karşıya gelmesine kadar gitmiştir.⁹⁴ Neticede bu durum 1917 Ekim devriminin en önemli sebeplerinden birini oluşturmuştur.

Dünyadaki temel tüketim maddelerindeki artış ile Osmanlı ülkesindeki fiyat artışını karşılaştırdığımızda, durumun çok büyük oranda farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu minvalde bakıldığında Osmanlı ülkesindeki fiyat artış ortalamasının % 1300'lere kadar vardığı, buna karşın savaşan diğer ülkelerde bu oranda radikal değişimler ve hareketlilikler yaşanmadığı gözlenmektedir.

⁹² Erich Ludendorff, **Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerim ve Yaşadıklarım**, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2014, s.514.

⁹³ Toprak, a.g.e., s.235.

⁹⁴ Ramin Sadikov, "Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi'ne Giden Yol", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 48, Cilt: 29, Ankara, 2010, s.102-103.

Sonuç

Osmanlı Devleti tarafından Birinci Dünya Harbi'nin başında olası savaş ihtimaline karşı 24 Temmuz 1914 tarihinde alınan tedbirle temel ihtiyaç maddeleri ile canlı hayvan ihracatı yasaklanmıştır. Böylece halkın iâşe problemi yaşamasını önlemek ve oluşabilecek fiyat artışlarının önüne geçmek amaçlanmıştır.

Ayrıca savaş öncesinde Osmanlı Hükümeti tarafından 8 Ağustos 1914 tarihinde İstanbul'da oluşabilecek gıda sıkıntısına karşı Dâhiliye Nazırı başkanlığında yapılan toplantı ile gıda sıkıntısına karşı alınacak tedbirleri içeren bir beyanname kabul edilmiştir. İlgili beyanname ile hiç kimsenin stokçuluk ve karaborsacılığa yeltenmemesi, bu tür davranış sergileyenler hakkında gecikmeden yasal işlem yapılacağı, gıda fiyatlarında aşırı artışa sebep olmamak için bazı temel tüketim mallarında narh uygulanacağı belirtilmiştir.

Alınan tedbirlere rağmen Birinci Dünya Harbi'nin getirdiği siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ortamını fırsata çevirmek isteyen kişi ve gruplar tarafından karaborsa yapılmak suretiyle yüksek kazanç ve gelir elde edilmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu koşulların etkisiyle şekillenen bu süreç, Osmanlı Hükümetinin karaborsaya karşı sert tedbirler almasına yol açmıştır. Bu kapsamda, karaborsacılık yaparak fiyatların artmasına sebep olanların engellenmesi amacıyla 24 Mayıs 1917 tarihinde "İhtikârın Men-i Hakkında" bir kanun çıkarılmıştır. Ancak, kanun çerçevesinde alınan tedbirler istenilen etki ve tesiri göstermemiş, temel tüketim maddelerindeki artış devam etmiştir.

Osmanlı Hükümetinin, ülkenin farklı ve uzak coğrafyalarında meydana gelen savaşı idame ettirmeye yönelik genel politikası, piyasalardaki denetim ve kontrol mekanizmasını tam olarak gerçekleştirmesini engellemiştir. Bu süreç, ülkenin ekonomik durumundan faydalanan kesimlerin, fahiş fiyatla ürün satmasına ve zenginleşmesine etki etmiştir. Savaş süresince alınan tedbirlere rağmen devam eden karaborsa faaliyeti, Mondros Mütarekesi sonrasında da haksız bir kazanç kaynağı olmayı sürdürmüştür.

Birinci Dünya Savaşı koşullarında Osmanlı'da yaşanan karaborsa sorununun işlendiği bu çalışma, savaş öncesinde, savaş sırasında ve sonrasında ülkedeki olağanüstü koşullardan yararlanmak isteyen kişi ve grupların, alınan her türlü tedbire rağmen piyasada spekülasyon yaratarak, depoculuk, veya istifçilik yapmak suretiyle haksız kazanç elde etme yoluna gittiğini ve bir türlü bu durumun engellenemediğini ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri****Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**

BOA, A. MKT. MVL, 93/93, 1274, Ca. 06.

BOA, A. MKT. NZD, 165/17, 1272, M. 19.

BOA, A.MKT., MHM., 496/51, 1305 B. 7.

BOA, BEO, 3272/245378, 1326, S.14.

BOA, DH. İ.UM, 43/14, 1336, S. 18.

BOA, DH.İ. UM. EK. 19/30.

BOA, DH.İ. UM. EK. 20/81.

BOA, DH.İ.UM. 27/14.

BOA, DH.İ.UM.EK., 00029, 00036, 001-001.

BOA, DH.İ.UM.EK., 00029, 00036, 001-002.

BOA, DH.İ.UM.EK., 38/35, 1335, Za.20.

BOA, DH.MKT., 1471, 110.

BOA, DH.MKT., 2463/153, 1318 Za. 29.

BOA, DH.MKT., 2649, 74.

BOA, HR. MA, 1105/38, 1-3.

BOA, HR. MA, 1105/38, 1-3.

BOA, MV, 00247, 000047, 003-001.

BOA, MV. 00247, 000047, 002-001.

BOA, MV. 00247, 000047, 003-001 (1).

BOA, MV. 00247, 000047, 004-001.

BOA, MV. 213/72.

BOA, MV., 00247, 000047, 001-001.;

BOA, MV. 00247, 000047, 001-002.

BOA, MV. 213/29.

Resmi Yayınlar

Düstur

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), Devre: 3, İçtima: 5, Cilt: 1.

Kitaplar

- Açba, Sait, **Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması**, Vadi Yayınları, Ankara, 2004.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâp Tarihi**, 3. Cilt, 4. Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1967.
- _____, **Türk İnkılâp Tarihi**, C.III, Kısım IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Belinda, J. Davis **Home Fires Burning: Food, Politics and Everyday Life in World War I Berlin**, The University of North Carolina Press, 2000.
- Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 30. Basım, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013.
- Ekinci, Mehmet Fatih, **Türkiye'nin Mali İntiharı**, Barış Platin Ltd.Şti., Ankara, Haziran 2008.
- Eldem, Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, TTK yayınları, Ankara, 1994.
- _____, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1970.
- Erol, Mine, **Osmanlı İmparatorluğunda Kâğıt Para (Kaime)**, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970.
- Hançerlioğlu, Orhan, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 1986.
- Kapucu, Davud, **Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'nde Hava Harp Gücü ve Faaliyetleri (1914-1918)**, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019.
- Kopar, Metin, **Atatürk Dönemi İktisadi Kalkınma**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, Nisan 2014.
- Kömürcan, Kırkor, **Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi**, T.C. M.E.B. İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu, Yayın No: 32, İstanbul, 1948.
- Ludendorff, Erich, **Birinci Dünya Savaşı'nda Gördüklerim ve Yaşadıklarım**, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2014.
- Maliye Bakanlığı, **Osmanlı Vergi Mevzuatı**, APK Başkanlığı, Yayın No: 1998/348, Ankara, 1999.

- Müderrişoğlu, Alptekin, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.
- Osman Nuri, **İstanbul Şehreminleri**, Şehremaneti Matbaası, İstanbul, 1927.
- Öner, Erdoğan, **Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare**, T.C. Maliye Bakanlığı APK Başkanlığı Yayını, Ankara, 2005.
- Özdemir, Biltekin, **Osmanlı Devleti Dış Borçları**, 2. Baskı, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.
- Pamuk, Şevket, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- _____, **Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme**, İktisat Politikaları ve Büyüme, Seçme Eserleri II, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- _____, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Pur, Hüseyin Pervez, **Türkiye'nin Borç Prangası**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Tabakoğlu, Ahmet, **İktisat Tarihi Toplu Makaleler I**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Toprak, Zafer, **Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

Makaleler

- Aysal, Necdet, "Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Ankara, 2013.
- Eldem, Vedat, "Cihan Harbi'nin ve İstiklal Savaşı'nın Ekonomik Sorunları", **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, Der: Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1975.
- Gözcü, Alev, "I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, XVI, (2016-Bahar).
- Kallek, Cengiz, "İhtikâr Maddesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 21. Cilt.
- Kazgan, Gülten, "Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi", **Bilimsel Sorunlar Dizisi**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Özdeğer, Mehtap, "Osmanlı İmparatorluğunda Tüketici Haklarının Korunması", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.IV, Sayı: 2, Haziran 2001.

- Öznel, Muharrem “Tanzimat Devri ve Sonrasında Osmanlı Piyasalarında İhtikâr Sorunu”, **History Studies International Journal Of History**, Volume 5, Issue 2, A Tribute to Prof.Dr. Halil İnalçık s.303-325, March, 2013.
- Özgün, Cihan, “Osmanlı Ekonomi Politikğine Kısa Bir Bakış (XVIII- XIX. Yüzyıllar)”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sonbahar 2008, Sayı: 1.
- Sabır, Hasan, “Atatürk’ün Ekonomi Anlayışı”, Gazi Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Anabilim Dalı, **Sayıstay Dergisi**, Sayı: 62, Temmuz-Eylül 2006.
- Sadıkov, Ramin, “Şubat Devriminden Sonra Rusya’da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi’ne Giden Yol”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 48, Cilt: 29, Ankara, 2010
- Şahin, Hüseyin, “Türkiye Ekonomisi”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Bursa, 2007.
- Tekeli, İlhan- Selim İlkin, “Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’ndaki Ekonomik Düzenlemeleri İçinde İaşe Nezareti ve Kara Kemal Bey’in Yeri”, **XII. Türk Tarih Kongresi**, C.III., TTK, Ankara, 1990.
- Terzi, Arzu, “Mütareke Dönemi İstanbul’unda Rekabet Piyasası (Amerikan-Fransız Barakalarının Açılması)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 6. Sayı, Yıl: 3/2004.

Sürelı Yayınlar

İkdam

İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi

Sabah

Takvim-i Vekâyi

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Vakit

Sözlükler

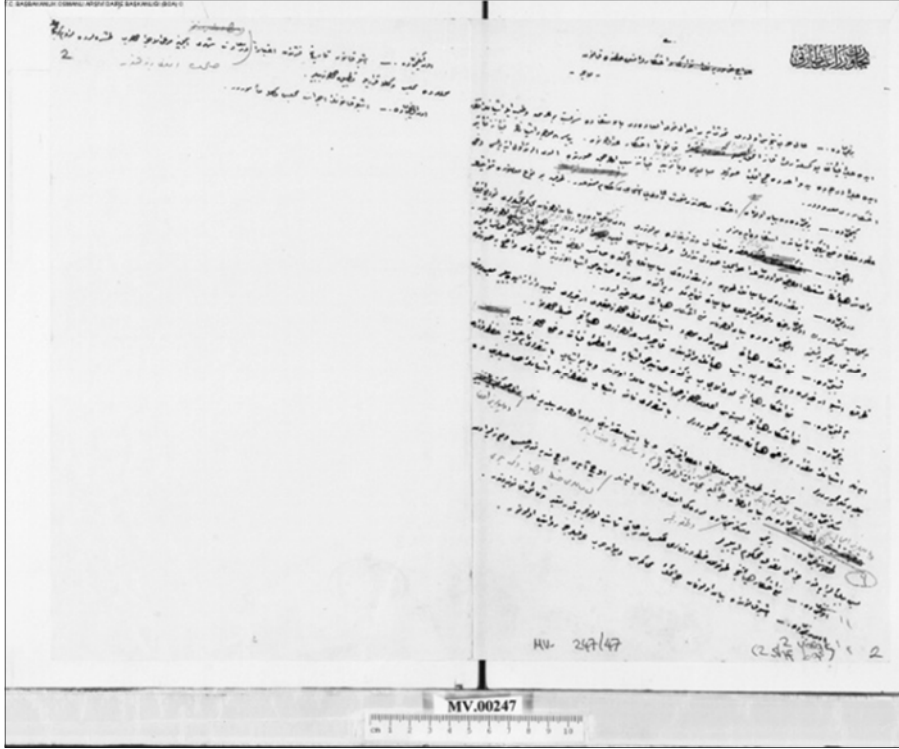
Türk Dil Sözlüğü, Dil Derneği Yayınları, Ertem Basım Yayın, İkinci Baskı, Ankara, 2005.

Mesafe itibariyle İstanbul paşasına tabi bulunan ve Bursa (Hüdavendiğar) Vilayeti'nde de tatbikine ihtiyaç olunan Men-i İhtikâr Kanunu'nun tatbik edilebilmesi hakkında Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret Makamına gönderilen 4 Mart 1333 tarihli yazı.

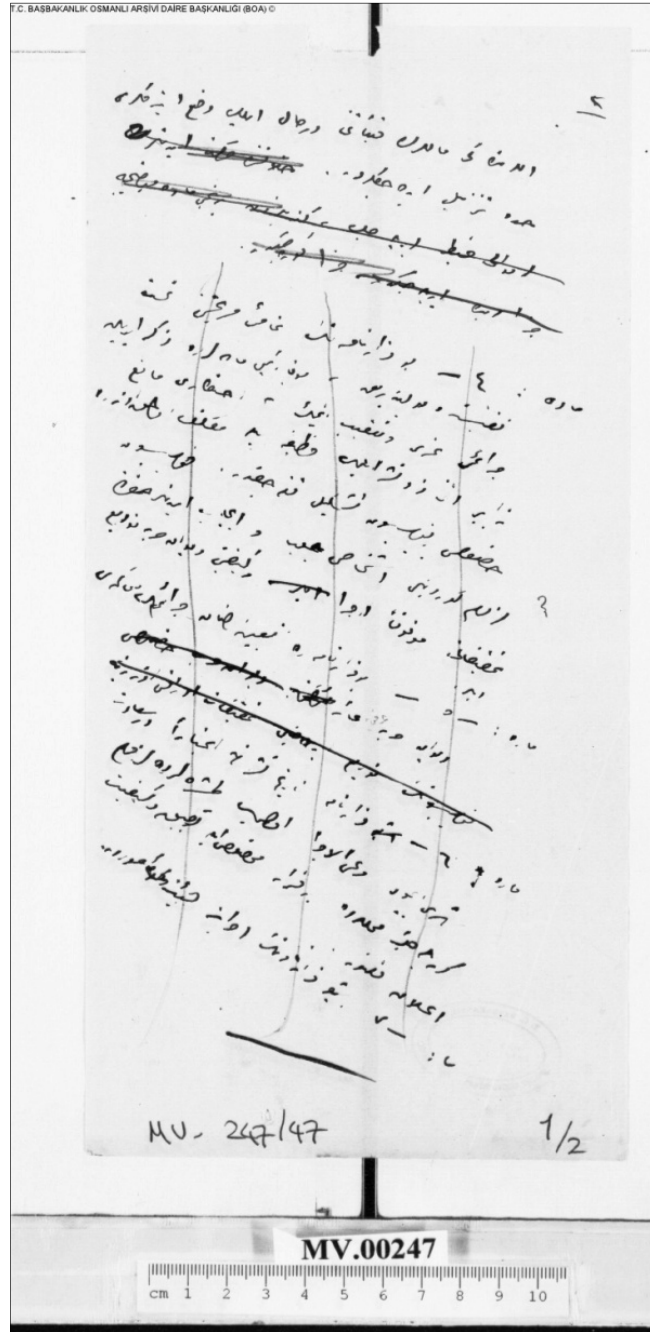
Adarâ Esmâye Dâhiliye Mektebi		İhtikâr Kanunu'nun Bursa Vilayeti'nde Tatbikine İhtiyaç Olunması	Misyonu	Misyonu	Adarâ Numarası
4	4	Adarâ Numarası 431	Tarih: 4/3/1333	Tarih: 4/3/1333	431
<p>Adarâ Numarası 431 İhtikâr Kanunu'nun Bursa Vilayeti'nde Tatbikine İhtiyaç Olunması Adarâ Numarası 431 İhtikâr Kanunu'nun Bursa Vilayeti'nde Tatbikine İhtiyaç Olunması Adarâ Numarası 431 İhtikâr Kanunu'nun Bursa Vilayeti'nde Tatbikine İhtiyaç Olunması</p>					
<p>OSMANLI ARŞİVİ 2ark DH.İ.UM.EK (25HF 608) 43 14 1</p>					

(BOA, DH.İ.UM.EK. 00043.00014.001)

İhtikârın Men-i Hakkında 24 Mayıs 1917 tarihinde Çıkarılan Kanun ve Maddeleri

BOA, MV. 00247.000047.002.001

(BOA, MV. 00247.000047.001.001) (BOA, MV.00247.000047.001.002)

